

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TURLI KASB EGALARI MULOQOT XULQI SHAKLLANISHINING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI QIYOSIY TAHLILI

Nosirova Shoiraxon

Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti

ARTICLE INFO.

Kalit so‘zlar: lingvopragmatika, muloqot xulqi, kasbiy muloqot, ingliz tili, o‘zbek tili, qiyosiy tahlil.

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida turli kasb egalari muloqot xulqi shakllanishining lingvopragmatik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida ikki tildagi kasbiy muloqot xulqidagi o‘xshashlik va farqlar aniqlandi hamda ularning yuzaga kelish sabablari ko‘rsatib berildi. Tadqiqot natijalari kasb egalari muloqot xulqini shakllantirishda til va madaniyat omillarining o‘rni muhim ekanligini ko‘rsatdi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

KIRISH

Kasbiy muloqot jarayonida ishtirokchilarning xulq-atvori ko‘plab omillar ta’sirida shakllanadi. Bu omillar orasida til va madaniyatning roli katta ahamiyatga ega. Har bir jamiyatda kasb egalari o‘rtasidagi munosabatlar o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu xususiyatlar ishtirokchilarning lisoniy va nolisoniy xulq-atvorida namoyon bo‘ladi [1]. Shu sababli, turli tillarda kasbiy muloqot xulqini qiyosiy o‘rganish nafaqat muloqot samaradorligini oshirish, balki madaniyatlararo tushunmovchiliklarning oldini olishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida turli kasb egalari o‘rtasidagi muloqot xulqi shakllanishining lingvopragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot jarayonida qiyosiy-tavsifiy metod, lingvopragmatik tahlil va retseptiv eksperiment usullaridan foydalanilgan. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o‘zbek tillarida turli sohalarga tegishli kasbiy muloqotga oid audio va video yozuvlar, shuningdek, badiiy asarlar hamda publitsistik manbalardan olingan misollar tanlangan.

Kasbiy muloqot xulqining shakllanishi masalasi ko‘plab olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Jumladan, J. Holmes va M. Stubbening tadqiqotlari kasbiy muloqot shakllari va ularning lingvopragmatik xususiyatlarini batafsil tahlil qilgan [2; 3]. T. Shiryaeva va D. Xusanova o‘z ilmiy ishlarida turli tillarda kasbiy muloqotning o‘ziga xosliklarini aniqlashga uringanlar [4; 5]. Ushbu tadqiqotlar umumiy jihatdan kasbiy muloqot xulqining til va madaniyat bilan bog‘liqligini yaqqol ko‘rsatib beradi.

NATIJALAR

Ingliz va o'zbek tillarida turli kasb egalari o'rtasidagi muloqot xulqini qiyosiy o'rganish natijasida quyidagi o'xshashlik va farqlar aniqlandi:

- 1) **Rasmiy va norasmiy shakllar:** Har ikki tilda kasbiy muloqot xulqi rasmiy va norasmiy shakllarga ega. Rasmiy muloqot masofali, protokolga asoslangan bo'lib, norasmiy muloqotda samimiylilik va do'stona munosabatlar yaqqol namoyon bo'ladi.
- 2) **Tenglik va ierarxiya:** Ingliz tilidagi kasbiy muloqot ko'pincha tenglik asosidagi, erkinroq munosabatlar bilan ajralib turadi. O'zbek tilida esa ierarxiyaga e'tibor kuchliroq bo'lib, muloqot shakllari yosh, mansab va ijtimoiy holatga bog'liq ravishda o'zgarib turadi [6].
- 3) **Aniqlik va qisqalik:** Ingliz tilidagi kasbiy muloqotda aniqlik, ravonlik va qisqalikka intilish kuchli. O'zbek tilidagi muloqot esa ko'pincha chuqurroq bo'lib, imo-ishoralar va boshqa nolisoniy vositalar bilan boyitilgan.
- 4) **Xushmuomalalik va samimiylilik:** Rasmiy muloqotda o'zbek tilida xushmuomalalik va hurmatga alohida e'tibor qaratiladi, suhbatdoshga nisbatan hurmat yaqqol ko'rinib turadi. Ingliz tilida esa bunday holatda ham samimiy kayfiyat saqlanadi [7].

TAHLIL VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida to'plangan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillaridagi kasbiy muloqot xulqidagi o'xshashlik va farqlar til va madaniyatning o'ziga xos xususiyatlari bilan bevosita bog'liqdir. Ingliz tilida norasmiy va samimiy muloqotning keng tarqalganligi jamiyatda individualistik qadriyatlarining ustunligini ko'rsatishi mumkin. Masalan, ingliz tilida ofis muhitida ham rahbarlar bilan erkin, tenglik asosidagi munosabat ko'pincha qabul qilinadi. Masalan, katta kompaniyalar va startaplarda rahbarga "Mr." yoki "Mrs." deb emas, bevosita ismi bilan murojaat qilish odatiy hol hisoblanadi. (katta korxonalar va startaplardagi muhitda, rahbarga "Janob" yoki "Xonim" deyish o'rniga to'g'ridan-to'g'ri ism bilan murojaat qilish odatiy hisoblanadi). Bu jamiyatda erkin aloqalar va tenglikka asoslangan munosabatlarni namoyish etadi [8]. O'zbek tilidagi kasbiy muloqot esa ierarxiya va qat'iy qoidalar asosida qurilgan. Masalan, O'zbekistonda rahbarlarga "Siz" deb murojaat qilish va rasmiy til ishlatish odat hisoblanadi, bu o'zbek xalqining an'alariga sodiqligini va hurmat-ehtiromni yuqori qadrlashini aks ettiradi [9].

Ingliz tilida muloqotning aniqlik va qisqalikka intilish orqali samaradorligini oshirish kuzatiladi. Masalan, ingliz tilidagi elektron xabarlar odatda qisqa va aniq bo'ladi. "*Please review and approve by EOD*" (Iltimos, hujjatni ko'rib chiqib, ish kunining oxirigacha tasdiqlang) kabi qisqa iboralar orqali topshiriqlarni aniqlik bilan yetkazish asosiy maqsaddir. O'zbek tilida esa ko'pincha muloqot murakkabroq bo'lib, ko'proq kirish so'zlari va ehtiromli iboralar bilan boyitilgan bo'ladi. Masalan, "Iltimos, ushbu hujjatni ko'rib chiqing va imkon qadar tezroq tasdiqlang" kabi jumlar keng tarqalgan [10].

Ingliz va o'zbek tillaridagi kasbiy muloqot xulqi nafaqat madaniy omillar, balki boshqa bir qator omillar, jumladan, ishtirokchilarning individual xususiyatlari, yoshi, jinsi va ta'lim darajasi bilan ham bog'liq. Masalan, yosh mutaxassislar ingliz tilida rahbarlari bilan ochiq va erkin muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar, bu ularga o'z fikrlarini bemalol bayon etish imkonini beradi (yosh mutaxassislar rahbar bilan erkin va ochiq muloqot qilib, fikrlarini osonlik bilan yetkazadilar). Bunday munosabatlarda yosh yoki lavozimning ta'siri kamroq seziladi, aksincha, professional kompetensiyalar asosida baho beriladi. O'zbek tilidagi kasbiy muloqotda esa yoshlar kattalarga nisbatan hurmat ko'rsatishi va ularning so'zini bo'lmasligi muhim sanaladi.

Shuningdek, muloqot ishtirokchilarining shaxsiy fazilatlarini va dunyoqarashi ham muloqot xulqiga ta'sir qiladi. Masalan, ingliz tilida ish joylarida mustaqil qaror qabul qilish va o'z fikrini aniq ifodalash muhim hisoblanadi. Korporativ yig'ilishlarda "*I believe we should take this direction because...*"

(Menimcha, biz shu yo‘nalishda davom etishimiz kerak, chunki...) kabi iboralar orqali o‘z nuqtai nazarini mustaqil bayon qilish odatiy sanaladi. O‘zbek tilida esa ko‘proq jamoaviylik va hamjihatlikka urg‘u berilib, qarorlar ko‘pincha ko‘pchilikning maslahatiga tayanib qabul qilinadi.

Gender omili ham kasbiy muloqotda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, ingliz tilida ayollar va erkaklar o‘rtasidagi farqlar kamroq seziladi. Ayollar ham professional muloqotda qat‘iy va aniq bo‘lishlari kutiladi. Masalan, ayollar rahbar sifatida ko‘pincha qat‘iy qarorlar qabul qiladi va *“We need to move forward with this plan”* (Biz bu rejani davom ettirishimiz kerak) kabi iboralar orqali o‘z qarorlarini bildirishadi. O‘zbek tilidagi muloqotda esa ayollardan muloyimlik va samimiylilik ko‘proq kutiladi.

Til omili ham kasbiy muloqot xulqining shakllanishida katta ahamiyatga ega. Masalan, ingliz tilida buyruq shakllari ko‘pincha muloyimroq, modal fe‘llar orqali ifodalanadi: *“Could you please finish this task by tomorrow?”* (Iltimos, bu vazifani ertaga tugata olasizmi?). Bu ibora orqali suhbatoshga bosim ko‘rsatilmadan, muloyimlik bilan iltimos bildiriladi. O‘zbek tilida esa buyruq fe‘llari ko‘proq qo‘llaniladi: *“Ertaga bu ishni tugatib bering.”* Bu tilning lisoniy xususiyatlariga bog‘liq bo‘lib, har ikkala til muloqotda turli darajadagi muloyimlik va qat‘iylikni namoyish etadi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi kasbiy muloqot xulqi madaniy, individual, gender va til xususiyatlari ta‘sirida shakllanadi. Ushbu omillar birgalikda kasbiy muloqot xulqining o‘ziga xosligini shakllantiradi. Shuning uchun kasbiy muloqotni tadqiq qilishda barcha omillarni hisobga olgan holda yondashish zarur. Bu madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil qilish va tushunmovchiliklarning oldini olishga yordam beradi.

XULOSA

Ingliz va o‘zbek tillarida turli kasb egalari muloqot xulqining lingvopragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish natijasida shunday xulosaga keldikki, kasb egalari o‘rtasidagi muloqot ularning kasbi, mansabi, shuningdek, madaniy va til xususiyatlari ta‘sirida shakllanadi. Har qanday kasbiy muloqot jarayonida ishtirokchilarning maqsadlari, niyatlari va suhbatdoshga nisbatan munosabatlari ularning xulqida va lisoniy vositalardan foydalanish usullarida aks etadi. Xulqning nolisoniy ifodasi bo‘lmish imo-ishoralalar va xatti-harakatlar bilan bir qatorda tilning o‘zi ham pragmatik vosita sifatida muhim rol o‘ynaydi. Muloqot ishtirokchilari til birliklaridan to‘g‘ri foydalanish orqali suhbatdoshda ijobiy taassurot qoldirish yoki aksincha, salbiy munosabat uyg‘otishlari mumkin.

Ingliz va o‘zbek tillarida kasbiy muloqot xulqida kuzatilgan farqlar ushbu tillar orqali ifodalanadigan madaniy an‘ana va qadriyatlar bilan bevosita bog‘liqdir. Madaniyat inson xulqini belgilovchi asosiy mezonlardan biri bo‘lib, muloqot jarayonida ishlatiladigan lisoniy va nolisoniy vositalarning tanlovi ham madaniyat ta‘sirida shakllanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kasbiy muloqotda erishiladigan muvaffaqiyat nafaqat suhbatdoshlarning kasbiy bilimlari va nutqiy mahoratiga, balki ularning mansub bo‘lgan madaniyat xususiyatlarini tushunish va hisobga olishiga ham bog‘liqdir. Shu sababli, turli tillardagi kasbiy muloqot xulqini qiyosiy o‘rganish madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etishga va tushunmovchiliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

ADABIYOT RO‘YXATI

1. Holmes, J. (2005). “When small talk is a big deal: Sociolinguistic challenges in the workplace”. In M. H. Long (Ed.), *Second Language Needs Analysis* (pp. 344-372). Cambridge: Cambridge University Press.
2. Holmes, J., & Stubbe, M. (2003). *Power and Politeness in the Workplace: A Sociolinguistic Analysis of Talk at Work*. London: Longman.
3. Stubbe, M. (2010). “Was that my misunderstanding?”: Managing miscommunication and problematic talk at work. Wellington: Victoria University of Wellington.

4. Shiryayeva, T. (2012). "Subtleties of professional communication in English". Aktualnyye problemy filologii i pedagogicheskoy lingvistiki, (14), 24-30.
5. Khusanov, D. (2020). "Pragmalinguistic features of professional communication in Uzbek language". Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2020(1), 121-128.
6. Umarova, N. (2021). "Comparative analysis of apology speech acts in Uzbek and English languages". Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences, 5, 79-83.
7. Safarov, Sh. (2008). Pragmalingvistika. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
8. Hofstede, G. (2011). "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context". Online Readings in Psychology and Culture, 2(1).
9. Mahmudov, N. (2020). "Socio-pragmatic features of communication culture in the Uzbek language". Acta NUUz, 1/4, 267-271.
10. Larina, T. (2015). "Culture-Specific Communicative Styles as a Framework for Interpreting Linguistic and Cultural Idiosyncrasies". International Review of Pragmatics, 7(2), 195-215.